

TOMÁŠEK, Martin. *Krajiny tvořené slovy. K topologii české literatury devatenáctého století.* Praha, Ostrava: Dokořán – Ostravská univerzita, 2016. 376 s. ISBN 978-80-7363-745-3.

Výskum tvarovania priestoru v umeleckom texte má v českej literárnej vede bohatú tradíciu. K množstvu knižných i časopiseckých prác o tejto problematike pribudla v minulom roku monografia *Krajiny tvořené slovy. K topologii české literatury devatenáctého století* od Martina Tomáška, pracovníka Katedry českej literatury a literárnej vedy Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity.

Základný metodologický rámec práce určuje pojem krajina. Autor si dobre uvedomuje, že tento pojem dokáže systémovo žiť a fungovať v terminologickom repertoári rôznych vedných odborov, no zároveň vie aj to, že samotná literárna teória musí stále o jeho adekvátne zrastenie s vlastnou teoreticko-metodologickou paradigmatou bojovať, a preto preň neúnavne hľadá a zdôvodňuje nové interpretačné kontexty. Pre M. Tomáška bolo nevyhnutné a zároveň správne preveriť jestvujúce možnosti rôznych teoretických prístupov k skúmaniu priestoru, aby mohol dospieť k porozumeniu literárnej krajiny.

Úvodná teoretická časť monografie preukazuje pomerne úspešnú snahu vyrovnáť sa s dedičstvom doterajšieho skúmania priestoru – najprv na poli filozofie a neskôr, oveľa dôslednejšie, aj na poli literárnej vedy. Menoslov teoretikov (od G. Bachelarda až po A. Jedličkovú) dostatočne pružne a názorne ilustruje šírku možností, ako literárny priestor analyzovať. Finále úvodnej časti je koncentrované do podkapitoly, kde sa autor pokúša vymedziť pojem literárna krajina a zároveň ponúka aj jeho vlastnú definíciu. Potreba habilitovať tento pojem v rámci literárnej vedy vyplynula z existencie tzv. krajinopisného umenia, ktoré v dejinách českej literatury zaznamenáva rozmach najmä v 19.

storočí. Autor svoj koncept postavil nielen na znalosti predchádzajúcich teoretických paradigmat literárneho priestoru a krajiny, ale produktívne rozvíja najmä myšlienkovú niť Kurta H. Webera, čím dôsledne rozlišuje krajinu videnú pozorovateľom a krajinu konštruovanú umeleckými prostriedkami. Takto prísnejšie realizovaný dištančný ťah vedený oboma líniami chápania krajiny umožňuje autorovi vstupovať plnohodnotne do jej analýzy v rovine fikčných svetov. Nakoniec mu to umožnilo vytvoriť už spomínanú definíciu literárnej krajiny.

V jeho podaní ide o tematickú zložku diela, ktorej podoba je vytváraná textom. V ňom sa najmä deskriptívnymi metódami konštruuje krajina ako relatívne uzatvorený prírodno-civilizačný celok. To, čo ustanovuje východisko nasledujúcej časti knihy a vymedzuje jej interpretačné východiská, je poznanie, že „je-li krajina v díle, epickém či lyrickém, tematizována, stává se integrální součástí jeho významové výstavby, a tudíž bez ní nelze dílo vnímat jako kompletní. Také do ní se promítl ideový záměr autora (byť může jeho zřetelnost časem erodovat a ustavují se významy nové, autorem nezamýšlené či nepreferované) a otiskla doba vzniku“ (s. 33). Takto definované schopnosť vnímať literárnu krajinu potom možno pokladať za „věc kulturního a uměleckého vývoje“ (s. 32), čím sa dosahuje jej kultúrne zhodnocovanie nielen v rámci umeleckého stvárnenia, ale aj recepcie.

Vyššie spomínané teoretické devízy M. Tomášek uplatňuje na konkrétny chronologicky usporiadaný a vnútorne diferencovaný celok literárnych dejín, ktorého zastúpením textov najpočetnejšiu časť môžeme vymedziť označením literatúra národného obrodzenia. K nemu následne pripája aj ďalšie texty z nasledujúcich období, končiac až na začiatku 20. storočia. Voľba časovo-estetickéj paradigmy nebola náhodná, pretože práve rámec sledovaného obdobia začal umelecky pracovať

s kategóriou literárnej krajiny, variovať ju, obmieňať a dávať jej rôzne podoby.

Oceniť treba autorov prístup k analýze textov, pretože literárnu krajinu chápe v jej komplexnosti a detailnosti. A keďže si ju nedovolí odbiť konštatovaniami, že ide len o deskriptívnu konštrukciu, akési scénické poznámky či dekorácie, napríklad vo vzťahu k jednotlivým literárnohistorickým celkom sa dozvedáme, aké môžu mať literárne krajiny funkčné uplatnenie. V romantizme išlo napríklad o resuscitáciu pamäti miest alebo zrkadlenie existenciálneho rozmeru, zatiaľ čo realizmus pracoval s jej autentickosťou. Prostredníctvom interpretácie textov sa kniha vyrovnáva aj s tzv. „zakladateľským mýtom“, teda s organizáciou postupov, kde sa otvárajú možnosti vnímať krajinu ako posvätné a výnimočné miesta. Na prelome 19. a 20. storočia zas treba evidovať obrat v osudovom vzťahu príroda – človek, keďže v mene industrializácie a civilizačného pokroku zasahujú ľudia do prírody viac, ako príroda do ich bytia. Preto platí, že „stále více hledíme na prostor vytvářený námi samými, do své vlastní tváře, jež nás stejně přitahuje, jako děsí“ (s. 326). Práve toto znepokojenie cítiť na tých podobách literárnej krajiny, ktoré odhaľujú bytostnú závislosť človeka na krajine.

Jednotlivé interpretačné kapitoly, je ich celkovo šesť, podrobne ukazujú, akými spôsobmi sa uskutočňovali realizácie literárnej krajiny nielen ako konštrukty fikčného sveta textu, ale aj ako literárne reprezentácie skutočných krajín, ktoré jednotliví autori sprítomnili (v oboch prípadoch) s esenciou istého kultúrneho či ideového kódu. Ako nezanedbateľné sa ukazujú postrehy spájajúce konkrétnu podobu krajiny s konkrétnou žánrovou realizáciou. Najmä v prípade obrodeneckých podôb literárnej krajiny sú tieto zistenia zaujímavé (týkajú sa napr. historického románu alebo cestopisu). Azda bude prospešné, ak na tomto mieste vymenujeme aspoň

tých autorov, ktorých mená sú vpísané do názvov kapitol druhej (interpretačnej) časti knihy, čím zároveň avizujú akýsi ucelený „portrétovo“ zameraný pohľad na literárne stratégie narábania s krajinou. Ide o K. H. Máchu, K. J. Erbena, V. Háalku, K. Klostermanna, V. Mrštíka, J. Zeyera, K. V. Raisa a F. X. Šaldu. Texty ďalších autorov sú súčasťou kapitol skúmajúcich literárnu krajinu ako celok na podklade spoločného problému alebo témy. Ide o paradigmat literárnej krajiny novočeskej literatury, kapitolu venujúcu sa tejto problematike cez prizmu genologického rozpätia cestopisu, o geograficky špecifické miesta (Šumava, Valašsko, pohraničie) či mýtopoetiku krajiny vnímanú na základe konfrontácie s cudzím kultúrno-geografickým priestorom (J. Kollár).

M. Tomášek svojimi teoretickými a interpretačnými výstupmi ponúka zaujímavý a v konkrétnostiach objavný spôsob výkladu literárnej krajiny. Ponukou nových či nepovšimnutých výsledkov dotvára a niekedy aj zneisťuje jej doterajší obraz. Prácu vnímam ako metodologicky podnetný a interpretačne obohacujúci príspevok nielen v oblasti výskumu stvárňovania priestoru, ale aj v oblasti literárnej tematológie.

Marián Kamenčík